

NATIONALE POLITIEKE PROBLEMEN, PARTIJCOMPETENTIE EN STEMGEDRAG

Kees Aarts¹

13.1 Inleiding

Welke partijen hebben in de ogen van de kiezers de beste ideeën over een aantal politieke problemen? Dat is de vraag die in deze bijdrage centraal staat. Heel algemeen beschouwd, is een politiek probleem een verschil tussen een gewenste toestand en een bestaande of verwachte toestand van de maatschappij, waarvoor de overheid verantwoordelijk wordt gehouden (zie Hoogerwerf, 1994: 38-39). Een voorbeeld is de criminaliteit in Nederland. De gewenste omvang van de criminaliteit is duidelijk kleiner dan de bestaande omvang, terwijl de bestrijding van criminaliteit als een taak van de overheid wordt gezien.

Verkiezingen bieden de burger een mogelijkheid om zijn voorkeuren voor de oplossing van politieke problemen kenbaar te maken. De verschillende politieke partijen waarop kan worden gestemd ontleenen hun bestaansrecht immers grotendeels aan hun uiteenlopende opvattingen over de wenselijke maatschappij, en dus ook aan hun opvattingen over politieke problemen. Echter, de mate waarin en de wijze waarop politieke problemen van belang zijn voor de partijkeuze is in het kiezersonderzoek al lange tijd een omstreden zaak.

13.2 Verbanden tussen problemen, partijen en stemgedrag

Er zijn in theorie tenminste drie verschillende manieren waarop kiezers een verband kunnen leggen tussen politieke problemen, politieke partijen, en hun stemkeuze. Deze drie manieren stellen elk eigen eisen aan het niveau van politieke informatie van de kiezers. Uitgaande van het

¹ Drs. I.S.M.A. Smeets en drs. M. Visser leverden nuttig commentaar op een eerdere versie van dit hoofdstuk. Voor de uitwerking van de ideeën in de paragraaf over partijcompetentie, urgentie en stemgedrag en voor zijn assistentie bij de hiervoor benodigde berekeningen ben ik E. Voeten erkentelijk.

criminaliteitsprobleem als voorbeeld, kunnen deze drie soorten verbanden tussen problemen, partijen, en stemkeuze worden geschetst onder de noemers nabijheidsmodel, richtingsmodel en bindingsmodel.

13.2.1 Het nabijheidsmodel

De mogelijkheden van de overheid om het criminaliteitsprobleem aan te pakken, kunnen worden samengevat in de keuze van een positie op een beleidsschaal met, zoals in het onderstaande geval, bijvoorbeeld zeven posities.

1	2	3	4	5	6	7
de overheid moet veel harder optreden tegen de misdaad						de overheid moet minder hard optreden tegen de misdaad

Volgens het nabijheidsmodel heeft de kiezer een voorkeur voor één van de posities op deze schaal. Stel dat dit positie 2 is. Deze kiezer bezit (volgens het model) ook voldoende kennis van de standpunten van de partijen om deze eveneens een positie op de beleidsschaal voor criminaliteit toe te kennen. Stel dat de kiezer de vier grootste politieke partijen (PvdA, CDA, VVD, D66) en zichzelf als in onderstaand schema plaatst:

		kiezer					
CDA	VVD		PvdA		D66		
1	2	3	4	5	6	7	
de overheid moet veel harder optreden tegen de misdaad						de overheid moet minder hard optreden tegen de misdaad	

De kiezer is van mening dat hij dezelfde opvattingen over het criminaliteitsvraagstuk heeft als de VVD. Afhankelijk van het belang dat deze kiezer aan criminaliteit hecht, zal hij dus meer geneigd zijn om op de VVD te stemmen dan op één van de andere drie partijen. Bij deze afwijking kunnen ook andere problemen dan alleen maar de criminaliteit worden betrokken. Dit nabijheidsmodel is afkomstig van Downs (1957).

13.2.2 Het richtingsmodel

Het richtingsmodel stelt lagere eisen aan het niveau van politieke informatie van de kiezers dan het nabijheidsmodel. In het nabijheidsmo-

del wordt ervan uitgegaan dat de kiezer aan alle (zeven) beleidsposities een verschillende inhoud toekent. In het richtingsmodel is niet zozeer de precieze positie als wel de richting die deze positie aangeeft ten opzichte van het midden van de schaal van belang voor de kiezer. Het midden van de schaal wordt beschouwd als een min of meer neutrale stellingname. Hoe verder de kiezer vanuit dit midden naar links gaat, des te sterker zal zijn overtuiging zijn dat de overheid veel harder tegen de misdaad moet optreden. Rechts van het midden staat daarentegen in verschillende gradaties de opinie dat de overheid minder hard moet optreden tegen de misdaad.

Wanneer het neutrale middenpunt van de schaal gemakshalve met 0 wordt aangeduid, ziet de schaal er bijvoorbeeld uit zoals hieronder is weergegeven. Volgens het richtingsmodel zal de kiezer nu bij dit probleem de voorkeur geven aan de partij die in zijn ogen het duidelijkst zijn eigen opvatting - in dit geval: dat de misdaad harder moet worden aangepakt - onderstreept. Dat is in dit voorbeeld niet de VVD, maar het CDA. Het richtingsmodel gaat aldus uit van dezelfde gegevens als het nabijheidsmodel, maar geeft er dus een andere betekenis aan (zie Rabinowitz en MacDonald, 1989).

	kiezer					
CDA	VVD		PvdA		D66	
-3	-2	-1	0	1	2	3
de overheid moet veel harder optreden tegen de misdaad						de overheid moet minder hard optreden tegen de misdaad

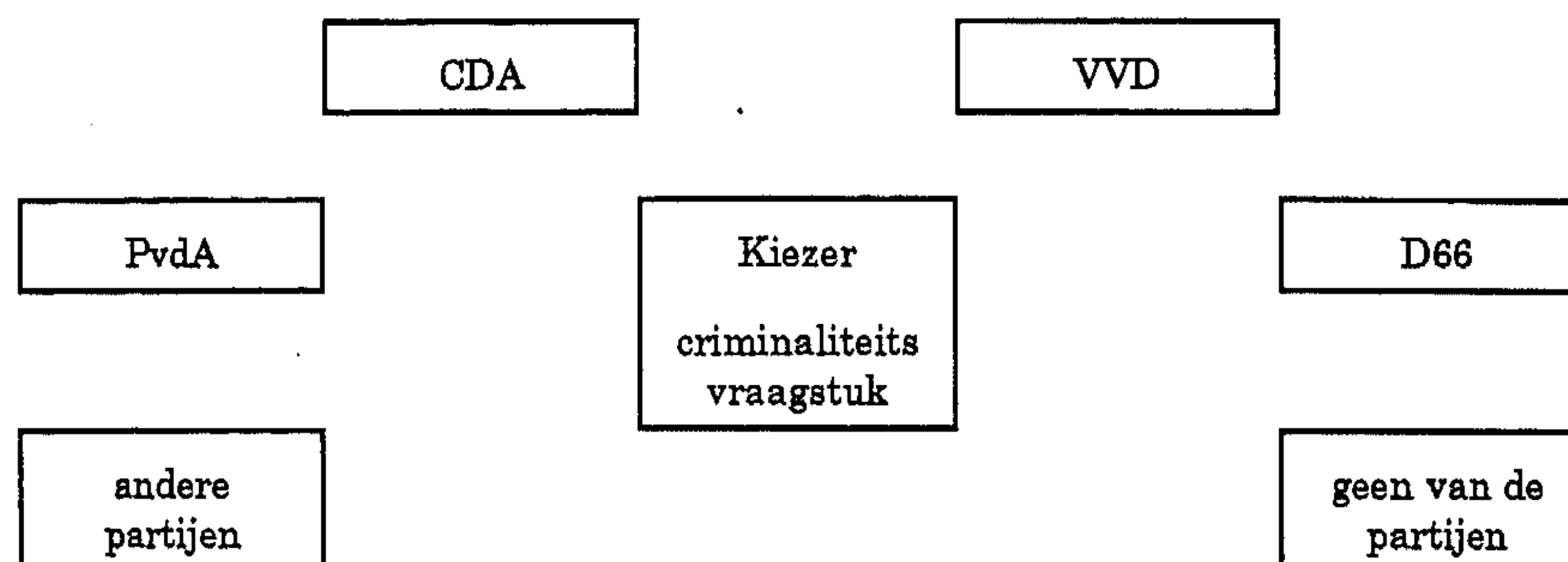
De laatste jaren is er veel geschreven over de verdiensten van deze eerste twee modellen, het nabijheidsmodel en het richtingsmodel. Daarbij staat de vraag centraal, welke van de twee modellen het beste in staat is het stemgedrag van kiezers te verklaren (zie o.a. MacDonald, Listhaug en Rabinowitz, 1991). Beide modellen zijn gebaseerd op de uiteenlopende plaatsen die respondenten en politieke partijen op de beleidsschaal innemen. Het derde, hieronder beschreven model gaat er daarentegen van uit dat informatie over deze beleidsschaal geheel afwezig is.

13.2.3. Het bindingsmodel

Het bindingsmodel stelt nog lagere eisen aan het niveau van politieke informatie dan het richtingsmodel. In het bindingsmodel worden politieke problemen niet meer voorgesteld met behulp van een beleidsdi-

mensie, zoals in de vorige twee modellen het geval was. Dit betekent dat kiezers volgens dit model niet *per se* over vergelijkbare informatie met betrekking tot het criminaliteitsvraagstuk hoeven te beschikken. De kiezers kunnen bovendien voor elke partij andere beoordelingsmaatstaven aanleggen.

De gedachte achter het bindingsmodel kan als volgt worden samengevat. Over de meest wenselijke beleidskeuze rond problemen zoals de criminaliteit zijn eigenlijk vrijwel alle kiezers en partijen het wel eens. Er zijn geen partijen in Nederland die in de aanloop naar de verkiezingen van 3 mei 1994 hebben volgehouden dat de overheid *minder* hard moet optreden tegen de misdaad. Er is overeenstemming onder kiezers en partijen over de noodzaak van een hardere aanpak van de criminaliteit. Deze overeenstemming wijst erop dat het criminaliteitsvraagstuk door kiezers en partijen eerder als een globale beleidsdoelstelling - "harder optreden tegen de misdaad" - dan als een beleidskeuze wordt beschouwd. In jargon wordt in zo'n geval gesproken van een bindingspunt (*valence issue*) in plaats van een strijdpunt (*position issue*) (Stokes, 1963). De beschreven situatie is hieronder geschetst. De vraag is, welke partijen volgens de kiezer het sterkste zijn 'verbonden' met het oplossen van het criminaliteitsprobleem.

Als het criminaliteitsvraagstuk als een beleidsdoelstelling wordt gezien, is het niet zinvol om de kiezers beleidsschalen, zoals hierboven getoond, voor te leggen. Immers, verreweg de meeste kiezers zullen zichzelf en de partijen op één of enkele posities links op deze schaal plaatsen. Voor een onderzoek naar het verband tussen politieke problemen, partijen en stemkeuze vanuit het perspectief van de kiezer is in dit geval andere informatie nodig. Daarbij gaat het in de eerste plaats om informatie over welke partijen de kiezer de beste ideeën vindt hebben over het criminaliteitsvraagstuk, en in de tweede plaats over het belang dat deze kiezer aan dit vraagstuk hecht in vergelijking met andere problemen. Als kiezers bepaalde problemen belangrijk vinden, en als zij bepaalde partijen beter dan andere in staat achten (meer

competent vinden) om deze problemen op te lossen, dan is het mogelijk dat hun stemgedrag mede afhangt van deze politieke problemen.

Het bindingsmodel staat centraal in het vervolg van dit hoofdstuk. Achtereenvolgens wordt nagegaan welke problemen door het electoraat het belangrijkste worden gevonden, of het electoraat sommige partijen geschikter vindt om bepaalde problemen op te lossen dan andere, en in hoeverre deze oordelen en de urgentie die kiezers aan de problemen toekennen, samenhangen met partijkeuze.

13.3 Belangrijkste nationale probleem

Welke problemen de respondenten belangrijk vinden, is in het NKO geregistreerd met behulp van een open vraag:

"Vervolgens zou ik u willen vragen wat u de belangrijkste problemen in ons land vindt?"

Hierop konden de respondenten verschillende problemen noemen, die zijn gecodeerd met behulp van een indeling in 27 categorieën. Deze indeling is in vergelijkbare vorm beschikbaar voor alle NKO's sinds 1967. Omdat de verschuivingen door de tijd heen interessante patronen laten zien, zijn frequentieverdelingen van het eerstgenoemde probleem in alle NKO's opgenomen in tabel 13.1. In de laatste kolom van tabel 13.1 is het totale percentage respondenten genoemd dat in 1994 bepaalde problemen noemt, of dat nu als eerste of als zevende probleem is.

Vergelijking van de antwoorden in 1994 met die in eerdere jaren brengt opmerkelijke zaken aan het licht. In de eerste plaats blijkt de rangorde van belangrijkste problemen onder het gehele electoraat in 1994 grotendeels een andere te zijn dan die rond de Kamerverkiezingen in 1989. Milieuproblemen worden in 1994 maar door 5% van de respondenten als eerste genoemd, terwijl dat in 1989 45% was. Zowel werkloosheid als sociale voorzieningen en problemen rond minderheden worden daarentegen veel vaker als eerste genoemd. Vooral problemen rond minderheden worden klaarblijkelijk door het electoraat in 1994 veel belangrijker gevonden dan in voorgaande jaren, nu meer dan de helft van de respondenten deze problemen bij de belangrijkste rangschikt. Helemaal verrassend is dit niet, gezien de grote politieke aandacht in de jaren voorafgaand aan deze verkiezingen voor diverse, zeer verschillende aspecten van minderhedenproblemen, zoals de integratie van allochtonen in de Nederlandse samenleving en de opvang van asielzoekers. Deze aspecten keren terug in de antwoorden. Respondenten laten vaak duidelijk blijken dat ze bezorgd zijn over een verslechtering van de verhoudingen tussen verschillende bevolkingsgroepen in Nederland, maar het hoofdprobleem lijkt toch wel het (te ruime)

toelatingsbeleid van de overheid vroeger en nu te zijn.

Werkloosheid wordt in 1994 weer vaker het eerste genoemd als belangrijkste nationaal probleem dan in 1989, wat waarschijnlijk kan worden verklaard door de minder florissante ontwikkeling van de werkgelegenheid in de kabinetsperiode 1989-1994, vergeleken met de periode 1986-1989 (zie ook de bijdrage van Kaashoek aan deze bundel).

Tabel 13.1 Het belangrijkste nationale probleem in Nederland, 1967-1994										
jaar	67*	71	72	77	81	82	86	89	94**	94***
Minderheden	0	2	2	1	2	2	3	3	26	51
Werkloosheid	29	3	11	57	62	62	41	17	24	40
Sociale voorzieningen	3	3	3	2	2	2	5	3	11	31
Economie en financiën	6	4	3	3	11	14	9	4	7	16
Ethische problemen	0	1	2	1	2	1	4	2	6	14
Openbare orde	4	3	2	3	8	3	6	6	6	22
Milieu	1	22	18	4	3	1	2	45	5	18
Politieke problemen	11	4	12	3	2	5	4	3	4	14
Ruimtelijke ordening	4	4	3	2	1	0	1	0	2	4
Volkegezondheid	0	3	1	4	2	0	5	5	2	10
Inkomens en prijzen	3	7	15	7	4	1	2	3	1	5
Maatschappelijk werk	0	3	1	1	0	0	0	0	1	3
Verkeer	4	3	3	1	0	0	0	1	1	5
Woningnood	21	28	15	6	6	1	0	1	1	6
Energieproblemen	0	0	0	1	5	2	3	0	0	0
Krakers	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Onderwijs en wetenschappen	0	1	1	1	0	0	1	1	0	3
Religieuze problemen	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Geen problemen	0	4	3	1	0	0	0	1	1	1
totaal	99%	102%	101%	101%	100%	100%	100%	99%	98%	nvt.
N	4882	2236	1418	1771	2231	1507	1593	1673	1790	1790

Opmerkingen:
 * De gegevens voor 1967 zijn niet geheel vergelijkbaar met die voor de overige jaren en zijn hierdoor niet ondubbelzinnig te interpreteren (zie *De Nederlandse kiezers in 1967*, 1967: 51-52.)
 ** Deze kolom geeft voor 1994 het eerstgenoemde nationale probleem weer, en is vergelijkbaar met de kolommen 1967-1989.
 *** Deze kolom geeft voor 1994 weer, door welk percentage respondenten de nationale problemen zijn genoemd als één van de (maximaal zeven) gecodeerde antwoorden. De percentages tellen daardoor op tot meer dan 100%.

Met uitzondering van het begin van de jaren zeventig, is de werkloosheid over de gehele periode 1967-1994 één van de belangrijkste

nationale problemen. De positie van milieuproblemen is veel minder stabiel. De cijfers laten duidelijk twee 'milieugolven' zien, jaren waarin de kiezers milieuproblemen veel vaker belangrijk vonden dan andere problemen. De eerste milieugolf is te traceren in de eerste helft van de jaren zeventig, de tweede in de jaren 1987-1990.

Milieuproblemen lijken onderhevig aan een cyclus van aandacht in de publieke opinie die betrekkelijk los staat van de feitelijke ernst van de problemen. De verklaring voor deze cyclus wordt gezocht in de wisselende aandacht van de massamedia voor politieke problemen met een min of meer permanent karakter. Wanneer de media een probleem 'oppikken', heeft dit als het ware een echo vanuit het electoraat tot gevolg: ook veel kiezers beschouwen dit probleem nu als zeer belangrijk. Zodra media, politiek en kiezers zich de sociale en economische kosten van een afdoende oplossing realiseren, ebt de belangstelling echter weg (Downs, 1972; Aarts e.a., 1992).

Niet alle probleemgebieden laten een dergelijke opinie-cyclus zien. In het geval van de werkloosheid is er wel een cyclus te zien, maar houdt het gepercipieerde belang van het probleem verband met de feitelijke ontwikkeling van de werkgelegenheid. In het geval van de minderhedenproblemen is het te vroeg om te spreken over een cyclus. Het is waarschijnlijk dat de problemen die betrekking hebben op minderheden een permanent karakter hebben. Dat betekent echter niet dat de belangstelling voor minderhedenproblemen de komende jaren even groot blijft.

Vaak genoemd in tabel 13.1 zijn verder problemen op het gebied van sociale voorzieningen, openbare orde, economie en financiën, en ethiek. Problemen op het gebied van sociale voorzieningen zijn in 1994 veel vaker genoemd dan in voorgaande jaren. De politieke discussies in de kabinetsperiode 1989-1994 over de toekomst van de WAO en de AOW zullen hieraan in grote mate debet zijn geweest; met name de AOW-problematiek wordt vaak expliciet genoemd. Problemen rond de openbare orde zijn de laatste jaren een constante bron van zorg voor de Nederlandse kiezers. In 1994 noemde 22% van de respondenten dit soort problemen, die overigens variëren van "de politie moet weer eens beginnen met fietsers zonder licht te gaan bekeuren" tot "criminelen mogen gelijk weer de straat op na misdrijven". Economische en financiële problemen worden eveneens vrij vaak genoemd (16%), en voor de 14% die ethische problemen noemt, is onder meer het debat over euthanasie belangrijk.

Gemiddeld werd op deze vraag per respondent 2,5 probleem genoemd. In 1989 was dit gemiddelde iets lager, namelijk 2,1 probleem per respondent. De belangrijkste probleemgebieden voor de Nederlandse kiezers in 1994 waren achtereenvolgens: minderheden, werkloosheid,

sociale voorzieningen, openbare orde, milieu, economie en financiën, en ethiek. Deze probleemgebieden zijn een aanwijzing voor de terreinen waar politici en partijen zich volgens de kiezers bij voorrang mee bezig zouden moeten houden.

13.4 Politieke problemen en de competentie van partijen

Zijn er partijen die voor de aanpak van belangrijke nationale problemen volgens de kiezers betere ideeën hebben dan de andere? In het NKO 1994 is hiernaar op de volgende manier gevraagd:

"Ik noem U een aantal problemen, waarvan iedereen vindt dat ze opgelost moeten worden. Niet iedereen is het er echter over eens hoe dat moet gebeuren, en welke partij dat het beste kan doen. Wilt U voor elk probleem aangeven welke partij of partijen naar uw mening de beste ideeën heeft of hebben over hoe dit probleem moet worden opgelost.

Allereerst de werkloosheid.

Welke partij of welke partijen hebben de beste ideeën over hoe dit probleem moet worden opgelost?"

De vraag werd gevolgd door gelijklopende vragen naar de criminaliteit, de milieuvervuiling, het misbruik maken van sociale voorzieningen, het financieringstekort, en een waarborgen van een goede oudedagsvoorziening (zie ook de bijdrage van Van der Eijk aan deze bundel). Deze zes problemen komen niet helemaal overeen met de probleemgebieden die de kiezers zelf het belangrijkste vinden (zie hierboven). Problemen rond de minderheden komen bijvoorbeeld niet op de lijst van zes voor. Het gaat wel om problemen die door relatief grote delen van het electoraat als belangrijk worden aangemerkt.

De enquêteurs registreerden de genoemde partijen in de door de respondent aangegeven volgorde, waarbij onderscheiden zijn: CDA, PvdA, VVD, D66, GroenLinks, SGP, GPV, RPF, CD, en 'andere'. AOV, Unie 55+ en SP zijn niet apart gecodeerd. Wel zijn de antwoorden "alle partijen even goed" en "geen van deze partijen" genoteerd. Maar voordat we overgaan naar de specifieke partijen die bij bepaalde problemen worden genoemd, staan wij stil bij de respondenten die één of meerdere malen *geen* specifieke partij hebben genoemd.

13.4.1 Geen specifieke partij genoemd

Tegen de hier gehanteerde vraagstelling is als bezwaar geopperd dat

relatief veel respondenten geen enkele specifieke partij noemen die de beste ideeën over een probleem zou hebben. Mede als gevolg daarvan kunnen de antwoorden op deze vraag volgens critici weinig of niets zeggen over electoraal gedrag: indien een mogelijke verklaring voor electoraal gedrag voor 30% of 40% van de kiezers geen betekenis heeft, dan verliest deze verklaring zijn waarde. In eerdere publikaties is gesuggereerd dat dit het geval zou zijn (Riemersma en Irwin, 1981: 115; Kuechler, 1991: 91-92).

Ook onze gegevens laten bij elk afzonderlijk probleem hoge percentages respondenten zien die geen specifieke partij noemen. Dit zijn zowel respondenten die het echt niet weten, als respondenten die alle partijen even goed vinden, of geen van de bestaande partijen geschikt vinden om het probleem op te lossen. In tabel 13.2 staan deze percentages genoemd.

Tabel 13.2 Percentages respondenten die geen specifieke partij noemen, per probleem	
	respondenten die geen specifieke partij noemen*
<i>probleem:</i>	
- werkloosheid	32%
- criminaliteit	25%
- milieuvervuiling	26%
- misbruik sociale voorzieningen	33%
- oplossen financieringstekort	34%
- waarborgen goede oudedagsvoorziening	24%
N	1527
<i>Opmerking:</i> * Percentages 'geen specifieke partij genoemd' omvatten de antwoordmogelijkheden "weet niet", "alle partijen even goed", "geen van de partijen" en "wil niet zeggen".	
<i>Leesvoorbeeld:</i> 32% van de respondenten wist geen specifieke politieke partij te noemen die de beste ideeën heeft over het bestrijden van de werkloosheid.	

Tussen 24% (waarborgen van een goede oudedagsvoorziening) en 35% (criminaliteit) van de respondenten noemt geen specifieke partij met de beste ideeën over de aanpak van het probleem. Dit betekent echter geenszins dat deze vraag voor een derde deel van de respondenten geen zinvolle informatie oplevert. In de eerste plaats zegt het níet noemen van specifieke partijen net zo goed iets over de verbinding van problemen met partijen in de ogen van de kiezers als het wél noemen van partijen (Kuechler, 1991: 99-100). In de tweede plaats gaat het hier allerm minst om één groep die dan ongeveer een derde deel van het electoraat omvat. Zoals uit tabel 12.3 blijkt, weten veel respondenten bij

het ene probleem wel een specifieke partij te noemen, maar bij het andere niet. Tellen we voor elke respondent het aantal keren dat hij of zij geen specifieke partij bij een probleem noemt bij elkaar op, dan blijkt 34% bij elk probleem tenminste één partij te noemen. De overige 66% kan bij één of meer problemen geen specifieke partij noemen, maar slechts een kleine groep van 8% weet het helemaal nooit - of vindt echt alle partijen even geschikt. Bovendien geldt dat ook voor deze kleine minderheid de antwoorden op deze vraag informatie opleveren die van belang kan zijn voor het inzicht in het kiesgedrag. Uit tabel 13.3 blijkt dat naarmate respondenten vaker geen specifieke partij noemen die de beste ideeën heeft over de genoemde problemen, de kans groter is dat zij op 3 mei helemaal niet hebben gestemd.

Tabel 13.3 Geen specifieke partij noemen, en gerapporteerde opkomst							
aantal malen dat geen specifieke partij wordt genoemd	0	1	2	3	4	5	6
percentage van alle respondenten (N=1527)	34%	21%	15%	10%	7%	5%	8%
percentage in categorie dat zegt niet te hebben gestemd op 3 mei	3%	4%	6%	9%	13%	13%	29%

Leesvoorbeeld: 34% van de respondenten noemt geen enkele maal geen specifieke partij bij een probleem, dat wil zeggen noemt bij alle zes problemen tenminste één partij met "de beste ideeën" over het oplossen ervan. Van deze groep respondenten zegt 3% niet te hebben gestemd op 3 mei 1994.

13.4.2 Genoemde partijen

Welke partijen hebben nu volgens de kiezers de beste ideeën over het oplossen van de zes genoemde problemen? In tabel 13.4 staan voor elk probleem de percentages respondenten die een bepaalde partij noemen. De tabel laat aldus zien hoe competent de politieke partijen door het electoraat worden gevonden met betrekking tot de voorgelegde problemen. De PvdA wordt het meest genoemd als de partij met de beste ideeën over de bestrijding van werkloosheid en over het waarborgen van een goede oudedagsvoorziening. De VVD is onder de kiezers duidelijk de partij met de beste ideeën over het bestrijden van criminaliteit, van het misbruik van sociale voorzieningen, en van het financieringstekort. Van de grotere partijen hebben PvdA en VVD derhalve een duidelijk imago: de PvdA wordt geassocieerd met aspecten van de (instandhouding van de) verzorgingsstaat, terwijl de VVD als de partij van zowel sociale als financieel-economische orde wordt beschouwd.

Tabel 13.4 Welke partijen hebben de beste ideeën over het oplossen van problemen rondom...

	PvdA	CDA	VVD	D66	Groen- Links	SGP	GPV	RPF	CD	andere partij	alle partijen	geen partij
werkloosheid (N=1199)	48%	25	36	28	5	0	0	0	0	1	3	10
criminaliteit (N=1125)	25%	24	49	23	5	1	1	1	1	1	5	6
milieuvulling (N=1232)	20%	13	10	28	55	0	1	1	0	2	4	4
misbruik sociale voorzieningen (N=1140)	24%	23	53	18	3	1	1	1	1	1	5	5
financieringstekort (N=1121)	33%	26	42	17	2	0	0	0	0	1	3	7
waarborgen goede oudedagsvoorziening (N=1275)	46%	15	13	17	4	0	0	0	0	25	2	7

Opmerking: De percentagebasis bij elk probleem wordt gevormd door het totale aantal respondenten dat de vraag heeft beantwoord. Per probleem konden maximaal drie partijen worden genoemd; hierdoor tellen de percentages op tot meer dan 100%. Wanneer een respondent als antwoord gaf "alle partijen even goed" of "geen van deze partijen", konden geen specifieke partijen meer worden genoemd.
Leesvoorbeeld: 48% van de respondenten die een inhoudelijk antwoord gaven op de vraag welke partijen de beste ideeën hebben over het bestrijden van de werkloosheid, noemt daarbij de PvdA.

D66 wordt door veel kiezers gezien als de partij met de beste ideeën over bestrijding van de milieuvervuiling, maar wordt in dit opzicht overvleugeld door GroenLinks. Maar liefst 55% van de respondenten noemt GroenLinks bij de partijen die de beste ideeën over het tegengaan van milieuvervuiling hebben, wat mede gezien het aantal kiezers van GroenLinks een zeer opvallend resultaat is. Het betekent ook dat, met uitzondering van D66, de andere partijen in de ogen van de kiezers met betrekking tot het milieu een *low profile* hebben. Het enige andere voorbeeld in tabel 13.4 van een kleinere partij die door velen competent wordt geacht voor een specifiek probleem, heeft betrekking op het waarborgen van een goede oudedagsvoorziening: 25% van de respondenten noemt daarbij 'andere' partijen. Het ligt voor de hand dat daarmee wordt bedoeld op de ouderenpartijen AOV en Unie 55+, die niet als aparte code in de vraag waren opgenomen.

Het is niet alleen interessant om te zien welke partijen bijzonder competent worden gevonden voor bepaalde problemen, maar ook om te zien welke partijen *geen* specifieke competentie hebben in de ogen van de kiezers. Het meest opvallend is in dit opzicht het gebrek aan specifieke competentie van het CDA. Bij geen enkel probleem valt het CDA op door het grote aantal respondenten dat haar bij uitstek geschikt acht. Integendeel, alleen in negatieve zin onderscheidt het CDA zich door het geringe aantal respondenten dat deze partij noemt bij de milieuvervuiling en het waarborgen van een goede oudedagsvoorziening. Het standpunt van het CDA over dit laatste probleem leidde in de aanloop naar de verkiezingen ook tot grote onrust onder de achterban van het CDA.

Afgaande op onze vraagstelling lijkt het CDA in het algemeen te lijden aan een gebrek aan beleidsmatig profiel in de ogen van de kiezers. Dit is opmerkelijk, omdat in een kwantitatieve analyse van partijprogramma's recentelijk werd geconcludeerd dat het ideologisch profiel van het CDA na de jaren zeventig juist duidelijker was geworden (zie Michels, 1993: 146). De toegenomen programmatische duidelijkheid van het CDA is blijkbaar (nog) niet vertaald in een overtuiging onder de kiezers dat het CDA ook de beste ideeën heeft om bepaalde problemen aan te pakken.

Een gebrek aan beleidsmatig profiel wordt onder de grotere partijen ook in zekere mate gevonden bij die tweede partij in het politieke midden, D66. PvdA, VVD en GroenLinks hebben daarentegen wel een duidelijk profiel. Dit is overigens niet alleen in positieve zin het geval: de kiezers laten hierbij duidelijk weten voor het oplossen van milieuproblemen en het waarborgen van een goede oudedagsvoorziening niet direct aan de VVD te denken.

13.5 Partijcompetentie en stemgedrag

De vraag is nu wat de competentie van partijen om politieke problemen op te lossen kan zeggen over de partijkeuze. Wat is de electorale relevantie van het verschijnsel dat kiezers sommige partijen competentier vinden dan andere om bepaalde politieke problemen op te lossen?

Om deze vraag te beantwoorden is voor iedere kiezer een zogenaamde *overeenstemmingsscore* berekend met elk van de vijf grootste partijen.² Elke keer dat een kiezer een van deze partijen noemt bij de partijen met de beste ideeën om een probleem op te lossen, wordt de score met 1 verhoogd. De overeenstemmingsscore is dus minimaal 0 (geen enkele maal overeenstemming) en maximaal 6 (overeenstemming bij alle zes problemen). Ons onderzoek laat zien dat deze maximale overeenstemming eerder uitzondering dan regel is. Slechts 112 respondenten noemden zes maal dezelfde partij, 198 respondenten noemden vijf maal dezelfde partij, 374 respondenten deden dat vier maal, en 581 respondenten drie maal. Deze bevinding spreekt suggesties uit eerder onderzoek tegen, als zouden competentievragen niet een afwegingsproces van de kiezers achterhalen maar een afspiegeling zijn van de (reeds aanwezige) partijvoorkeur (zie Kuechler, 1991: 93-94). Volgens dit eerdere onderzoek noemen veel mensen bij elk probleem dezelfde partij, omdat dit de partij is waarop zij toch al stemden. Het NKO 1994 laat zien dat dit zeker niet voor iedereen geldt.³

In tabel 13.5 is de frequentieverdeling van de overeenstemmingsscore per partij weergegeven. Hieruit blijkt dat alleen voor de PvdA en de VVD een meerderheid van de respondenten een score van minimaal 1 heeft. Voor de andere drie partijen, CDA, D66 en Groen-Links, geldt daarentegen dat telkens een meerderheid geen enkele maal deze partijen noemt onder de partijen met de beste ideeën over het oplossen van de zes problemen.

Per partij kan worden gekeken naar de relatie tussen de overeenstemmingsscore van kiezers met de partij en het gerapporteerde stemgedrag. Het resultaat is eveneens te vinden in tabel 13.5. Er blijkt een sterk verband aanwezig te zijn tussen overeenstemmingsscore en stemgedrag, wat wijst op het grote electorale belang van partijcompe-

² Het aantal respondenten dat op de kleinere partijen zegt te hebben gestemd is te gering om in dit kader zinvolle interpretaties toe te laten.

³ De vraagstelling in het aangehaalde onderzoek van Kuechler en anderen wijkt overigens enigszins af van de vraagstelling in het NKO 1994. Kuechler baseert zijn conclusies op de competentievraag voor drie problemen die door de respondent zelf als het belangrijkste worden betiteld (zie voor nog andere vraagformuleringen in Duits verkiezingsonderzoek Kuechler, 1994).

tentie. Het percentage kiezers van elke partij loopt voor alle partijen op wanneer de overeenstemmingsscore van 0 naar 5 gaat. Alleen voor personen met de maximale overeenstemmingsscore 6 geldt dat bij drie partijen (te weten PvdA, D66, GroenLinks) de voorspellende waarde voor stemgedrag weer wat kleiner is; het gaat hierbij om enkele respondenten die waarschijnlijk consequent meerdere partijen competent vinden, terwijl zij natuurlijk maar over één stem beschikten.

Tabel 13.5 Aantal overeenstemmingen en het percentage kiezers van de vijf grote partijen								
met:	aantal overeenstemmingen							N
	0	1	2	3	4	5	6	
PvdA	7% (33%)	15% (23)	21% (17)	48% (13)	65% (8)	75% (4)	60% (3)	1393 (101%)
CDA	7% (53%)	17% (20)	30% (12)	41% (7)	68% (4)	74% (3)	91% (2)	1393 (101%)
VVD	5% (37%)	6% (18)	16% (17)	40% (13)	68% (9)	75% (5)	96% (2)	1393 (101%)
D66	8% (52%)	16% (21)	25% (12)	39% (7)	53% (5)	61% (2)	48% (2)	1393 (101%)
GroenLinks	0% (53%)	4% (39)	22% (4)	73% (2)	80% (1)	88% (1)	67% (0)	1393 (100%)

Leesvoorbeeld: De basis van elke rij in de tabel wordt gevormd door 1393 respondenten. Dit zijn de respondenten die zeggen gestemd te hebben, exclusief degenen die niet willen zeggen waarop zij gestemd hebben of dit niet meer weten. 33% van deze kiezers noemt bij geen van de zes problemen de PvdA bij de partijen met de beste ideeën over het oplossen van het probleem. Van deze 33% van de kiezers heeft 7% op de PvdA gestemd. 4% van deze kiezers noemt bij vijf van de zes problemen de PvdA bij de partijen met de beste ideeën. Van deze 4% van de kiezers die relatief vaak de PvdA noemen, heeft 75% ook PvdA gestemd.

13.6 Urgentie van problemen en stemgedrag

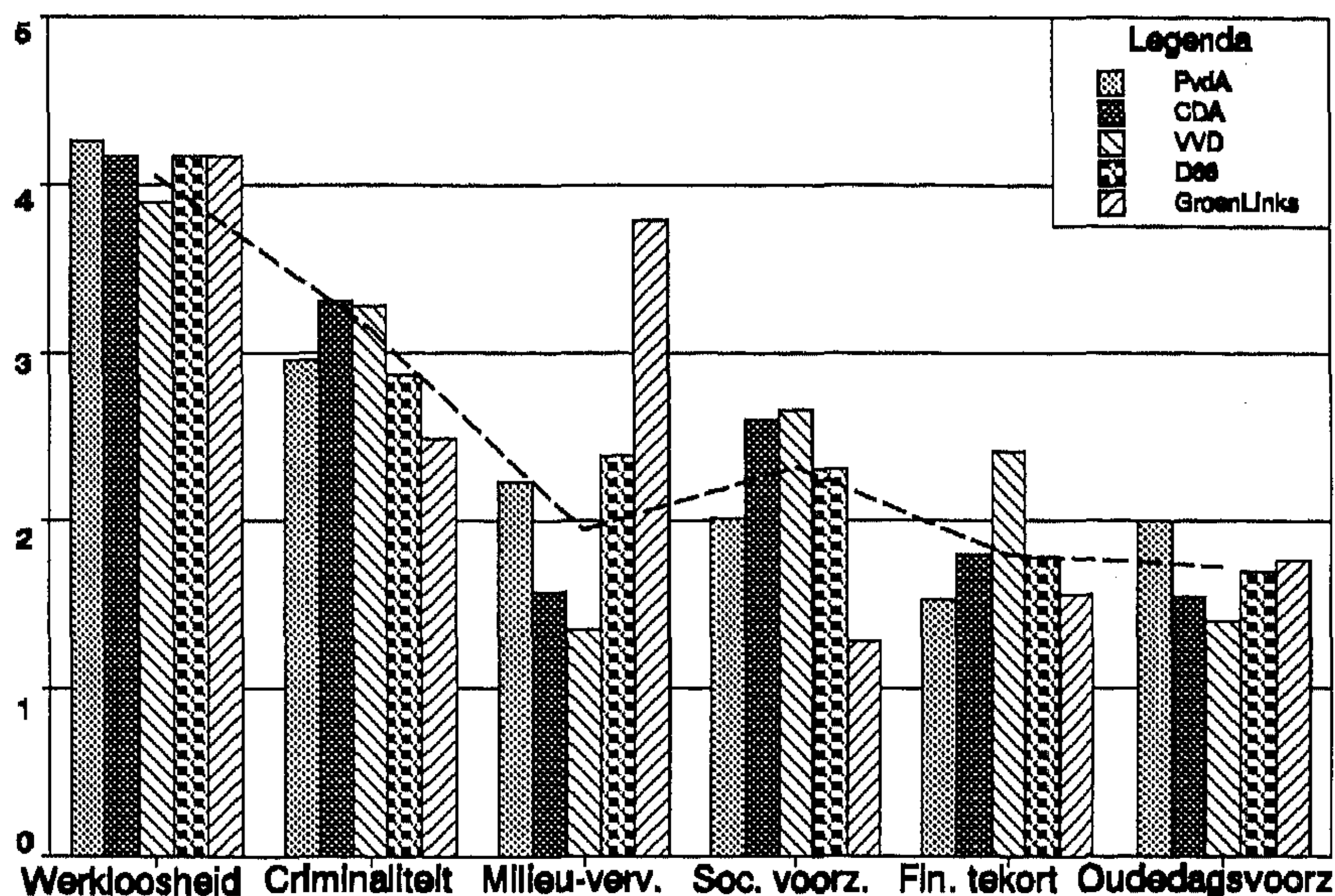
Niet alleen de partijcompetentie met betrekking tot deze zes problemen is onderzocht, maar ook de urgentie die de respondenten aan elk van de zes problemen hechten. Nadat bij elk probleem (maximaal drie) partijen konden worden genoemd, werd als volgt gevraagd naar de relatieve urgentie van deze zes problemen:

"Op deze kaart staan de zojuist genoemde problemen. Welke van deze problemen moet de regering

volgens U het eerst aanpakken?"

Door telkens te vragen naar het probleem dat hierna zou moeten volgen, wordt met deze vragen een persoonlijke rangordening van de zes problemen door elke respondent verkregen. Van de 1527 respondenten hebben er 1507 op deze wijze alle zes problemen gerangordend.

Eerst is per probleem een gemiddelde plaatsing in de rangorde van 6 (meest urgent) tot 1 (minst urgent) berekend. Voor de gehele steekproef en voor de kiezers van vijf grote partijen zijn in figuur 13.1 deze gemiddelde urgenties per probleem weergegeven. De gestippelde lijn geeft de gemiddelde urgentie voor de gehele steekproef weer.

Figuur 13.1 Urgentie van problemen

Voor de steekproef als geheel geldt dat werkloosheid als verreweg het meest urgente probleem van deze zes wordt beschouwd. Criminaliteit komt op de tweede plaats, gevolgd door het misbruik van sociale voorzieningen, milieuvervuiling, het financieringstekort en de waarborg van een goede oudedagsvoorziening. De problemen top-twee van werkloosheid en criminaliteit wordt teruggevonden bij de kiezers van de grootste partijen (PvdA, CDA, VVD en D66). De kiezers van GroenLinks vinden de milieuvervuiling een urgenter probleem dan de criminaliteit. Verder geldt dat VVD-kiezers het financieringstekort

gemiddeld een urgenter probleem vinden dan de kiezers van andere partijen en dat de kiezers van GroenLinks het misbruik van sociale voorzieningen een relatief minder urgent probleem vinden.

13.7 Partijcompetentie, urgentie en stemgedrag

De laatste vraag die we behandelen gaat over de betekenis voor het stemgedrag van de combinatie van partijcompetentie en de urgentie die respondenten aan problemen toekennen. Tot dusverre is de informatie over de partijen die volgens de respondent de beste ideeën hebben over politieke problemen en over de relatieve urgentie van deze problemen apart behandeld. Deze twee kanten van dezelfde zes problemen worden nu met elkaar in verband gebracht. Hiervoor is het bindingsmodel voor de analyse van de samenhang tussen politieke problemen, partijen en stemgedrag, dat hiervoor al is beschreven, als volgt uitgewerkt.⁴

Hoe urgenter iemand een probleem vindt, des te zwaarder zou dit probleem moeten wegen bij zijn keuze. Er zijn zes problemen voorgelegd. Het model gaat ervan uit dat de partij of partijen die bij het meest urgente probleem worden genoemd, elk zes punten krijgen in een denkbeeldige puntentelling die iedere kiezer voor zichzelf bijhoudt. De partij (of partijen) die bij het op één na meest urgente probleem wordt (worden) genoemd, krijgt (krijgen) elk vijf punten. De telling gaat zo door tot dat de partij of partijen die bij het minst urgente probleem worden genoemd, elk één punt krijgen. Op deze wijze worden van alle partijen de behaalde punten bij de zes problemen bij elkaar opgeteld. Voor elke kiezer geldt dat iedere partij maximaal 21 punten kan behalen, maar er kunnen meerdere partijen zijn die dit of een lager aantal punten behalen (de respondenten konden immers meer dan één partij bij elk probleem noemen). Als een kiezer aan één partij meer punten toekent dan aan de andere partijen, dan is deze partij voor deze kiezer 'winnaar'. Als er meerdere partijen met hetzelfde puntenaantal bovenaan eindigen, dan is er geen sprake van een ondubbelzinnige winnaar; deze situatie noemen we 'ambivalentie'. Als tenslotte een kiezer bij geen enkel probleem een specifieke partij heeft genoemd, bedraagt de score van alle partijen voor deze kiezer 0, en is er voor deze kiezer dus ook geen winnaar aan te wijzen.

Toepassing van deze methode leidt tot de resultaten zoals gepresenteerd in tabel 13.6. Uit de tabel blijkt dat de methode voor 1131 van de 1377 respondenten (dat is 82%) tot de aanwijzing van een

⁴ De beschreven methode is geïnspireerd door Borda's puntenmethode voor stemprocedures (zie Black, 1987: 156-159).

winnaar leidt. De overige 18% omvat ten eerste respondenten die bij geen van de zes problemen een specifieke partij met de beste ideeën noemden, ten tweede respondenten bij wie een andere winnaar dan één van de vijf genoemde partijen wordt vastgesteld, en ten derde respondenten bij wie méér dan een winnaar wordt vastgesteld (ambivalentie).

	<i>partij</i>	<i>aantal</i>	<i>percentage kiezers op deze partij</i>
<i>winnaar:</i>	PvdA	314	69%
	CDA	154	69%
	VVD	400	59%
	D66	172	67%
	GroenLinks	91	58%
<i>andere partij of geen winnaar:</i>		139	
<i>ambivalentie:</i>		107	
<i>totaal</i>		1377	

Leesvoorbeeld: Bij 314 van de 1377 respondenten die een volledige ordening naar urgentie geven en die een partij noemen waarop zij zeggen te hebben gestemd, komt de PvdA als winnaar uit het model naar voren. Van deze 314 respondenten zegt 69% op de PvdA te hebben gestemd.

Bij de 1131 winnaars komt de VVD met 35% verreweg het vaakst voor. De PvdA volgt met 28%, daarna D66 met 15%, het CDA met 14%, en GroenLinks met 8%. Dat de VVD goed scoort is duidelijk, maar opmerkelijk is ook de goede score van GroenLinks. Evenals met de VVD het geval is, is GroenLinks volgens deze methode van bindingspunten voor een groter aantal respondenten de winnaar dan er op de partij zeggen te hebben gestemd. Dit resultaat komt overeen met wat op grond van tabel 13.4 kon worden verwacht, waar VVD en GroenLinks bij sommige problemen duidelijk vaker competent werden gevonden dan andere partijen. Ook de betrekkelijk slechte score van het CDA mocht op basis van tabel 13.4 al worden verwacht.

Uit tabel 13.6 blijkt tenslotte dat de aangewezen winnaar een goede tot zeer goede indicator is voor het stemgedrag. De respondenten bij wie PvdA, CDA of D66 als winnaar is aangewezen, stemmen voor ruim tweederde op de aangewezen partij. Voor de respondenten met VVD of GroenLinks als winnaar ligt dit percentage wat lager, mede als gevolg van de zojuist genoemde hoge scores van deze twee partijen volgens de gehanteerde methode.

13.8 Conclusie

Het doel van dit hoofdstuk was na te gaan in hoeverre de perceptie door de kiezers van zes beleidsdoelstellingen het stemgedrag bij de Kamerverkiezingen kan verklaren. Eerst is onderzocht, welke politieke problemen de kiezers het belangrijkste vinden. In 1994 zijn dat vooral problemen die verband houden met minderheden, werkloosheid, sociale voorzieningen, openbare orde, milieu, en economie en financiën. Vervolgens is voor zes geselecteerde beleidsdoelstellingen nagegaan, welke partij (partijen) volgens de kiezers de beste ideeën heeft (hebben) over het realiseren van deze doelstellingen: het oplossen van de problemen rond werkloosheid, criminaliteit, milieuvervuiling, misbruik van sociale voorzieningen, financieringstekort, en de oudedagsvoorziening. De gegevens laten zien dat in de ogen van de kiezers sommige partijen (PvdA, VVD, GroenLinks) duidelijk de beste ideeën hebben over het oplossen van bepaalde problemen. Andere partijen (met name het CDA) hebben een minder afgetekend profiel.

Het aantal keren dat kiezers een partij noemen bij de partij- en met de beste ideeën over de zes genoemde problemen, kan een goede verklaring bieden voor de partijvoorkeur van deze kiezers. Maar in het algemeen is er geen duidelijk onderscheid te maken tussen de kiezers van verschillende partijen in de urgentie toegekend aan de zes problemen: voor de kiezers van de grotere partijen is de werkloosheid het meest urgente probleem, gevolgd door de criminaliteit. De combinatie van gegevens over de urgentie van problemen met die over partijcompetentie levert een op het eerste gezicht goed werkend verklaringsmodel voor stemgedrag op.

De laatste opmerking is niet geheel obligaat: in dit hoofdstuk is uitdrukkelijk niet meer dan een eerste analyse gepresenteerd. Nader analyse zal moeten uitwijzen wat de waarde van de hier gepresenteerde benadering is in vergelijking met andere verklaringen van stemgedrag, waarbij het gaat om zowel verklaringen waarin de houdingen van kiezers tegenover politieke problemen een rol spelen, als om verklaringen waarin het belang van politieke problemen voor stemgedrag wordt vergeleken met dat van kandidaten, partijen, en algemene ideologische oriëntaties.